

de Zelfzwichter

2010 / 3

Waterschapsarchieven: molengoudmijnen
Hergebruik: molen Edens
Molenaarsgeslacht Reitsema

de Zelfzwichter

Jaargang 14, no. 3
oktober 2010
ISSN 1877-7732
Losse nummers: 4 euro plus porto

De Zelfzwichter is het kwartaalblad van
HET GRONINGER MOLENHUIS.
Het blad verschijnt in de maanden maart,
juni, oktober en december.
Donateurs van de Stichting Het Groninger
Molenhuis ontvangen het blad automatisch.

DONATIES
Minimaal 16 euro per jaar

Het Groninger Molenhuis
Lopende Diep 8, 9712 NW Groningen
(050) 313 00 52 of 312 16 94
info@groningermolenhuis.nl
www.groningermolenhuis.nl
Postbanknummer: 1219317

REDACTIE
J.C. van Driel, H.A. Hachmer,
J.J. Harmsma, T. Heyne, T.A. Pol
redactie@groningermolenhuis.nl

De redactie behoudt zich het recht voor
ingezonden artikelen in te korten en/of
aan te passen. Overname van artikelen is
eerst na overleg met de uitgever toegestaan.

<i>Vormgevingsconcept</i>	Dineke Buist
<i>Opmaak</i>	Bert Holtkamp
<i>Drukwerk</i>	Tienkamp en Verhey
<i>Oplage</i>	700 exemplaren
<i>Sluitingsdatum</i>	
<i>kopij 2010/4</i>	15 november 2010

OMSLAG-thema 2010: Jong bij de molen

Matthijs (5 jaar) en Steven (3 jaar) Berghuis wonen naast de molen Koningslaagte. Ze vinden het prachtig als thuis de molen draait; elke zaterdag zijn ze te vinden in en bij de Wilhelmina. Alles leuk en aardig, maar Matthijs houdt volgens eigen zeggen vooral van schommels en tractoren. Ook gaat hij graag weg met paard en wagen en kijkt hij graag naar vliegtuigen. Treinen vindt Matthijs ook prachtig - om er in te zitten en om er mee te spelen. Steven heeft momenteel ongeveer de zelfde interesses als Matthijs. De kinderen genieten volop van de omgeving en de molens. Ze wijzen ze aan als ze met moeder Mieke en vader Hendrik-Jan onderweg zijn. Als er een rondleiding gegeven wordt, wil Matthijs maar al te graag zelf ook over de molen vertellen.

Foto: Jelte Oosterhuis, Usquert
Achtergrond: Vernieuwde molen Entreprijs, Kolham
AutoCAD-tekening L. Groenewold, Froombosch

- Voorpagina's 2010: Jeugd bij een molen
- 3 Waterschapsarchieven, een goudmijn voor molenonderzoekers
 - 7 Boekweit (2)
 - 8 Het molenaarsgeslacht Reitsema in Oldehove
 - 10 Hergebruik van molen Edens
 - 14 Molenonderhoud
 - 17 Museale molenvondst
 - 18 Ander molennieuws
 - 20 Beeldbank Groningen
 - 22 A. Raven †
M. Hazekamp †
 - 22 Over de foto op het achterblad
 - 23 Agenda
 - 23 Correcties / Aanvullingen / Commentaar

Achterpagina's 2010: Molenaarsgrafstenen

In het jaar 2010 zal elk van de vier nummers van de Zelfzwichter een of meer artikelen bevatten over jonge mensen en hun passie voor het molenerfgoed.

Wegens ruimtegebrek niet geplaatste kopij en extra afbeeldingen zullen worden ondergebracht op www.groningermolenhuis.nl (menu MOLENHUIS => rubriek de zelfzwichter extra)

Het Groninger Molenarchief is gevestigd in het Groninger Molenhuis
Lopende Diep 8, 9712 NW Groningen
(050) 313 00 52 (geopend op dinsdag)
molenarchief@groningermolenhuis.nl

DE DELLEN, NIEUW-SCHEEMDA
GRONINGER MOLENARCHIEF

Zelfzwichter

Een wieksysteem met kleppen die automatisch openen en sluiten afhankelijk van de wisselende windkracht. Eén van de verbeteringen ten opzichte van de oudhollandse zeilwieken.

IDA VAN DUINEN

medewerker Historische Archieven waterschap Hunze en Aa's

Waterschapsarchieven, een goudmijn voor molenonderzoekers

De afgelopen tijd zijn de archieven van de voormalige molenpolders en waterschappen in Duurswold ontsloten. Voor de onderzoeker van de lokale geschiedenis betekent dit toegang tot een schat aan gegevens over de historie van het waterbeheer en de molenpolders en waterschappen in het Duurswoldgebied.

Het landschap van Duurswold

10.000 jaar geleden eindigde de laatste ijstijd en brak er een warmere periode aan: het Holoceen. In deze periode trad veelvuldig veenvorming op als gevolg van een geleidelijk vochtiger wordend klimaat. Aan de hand van vergelijkingen elders, boringen ter plekke en restanten veen aan de oppervlakte wordt verondersteld dat ook Duurswold oorspronkelijk een veenland-schap was. Door natuurlijke bodemdaling en vooral door het ingrijpen van de mens zou dit gebied in de loop der eeuwen aangrijpend van aanzien veranderen.

Ontginning en wateroverlast

Het gebied Duurswold werd waarschijnlijk vanaf het midden van de tiende eeuw in cultuur gebracht. Een begin- en eindtijdstip is moeilijk aan te geven, daar wetenschappers hierover van mening verschillen en er vrijwel geen directe historische gegevens voorhanden zijn. De met de ontginning gepaard gaande ontwatering van het veen zette een onomkeerbaar proces in gang van klink en oxidatie met als gevolg bodemdaling en wateroverlast. Overstromingen en intensieve

bewerking van de graslanden en landbouwgronden versnelden deze ontwikkeling.

Zijlvesten

Kloosterkronieken geven aan dat de eerste ontginners gebruik maakten van het natuurlijk afwateringssysteem via de Scharmer Ae, de Slochter Ae, de Kleislout en de Fivel. Mogelijk vormde ook het Schildmeer een hoofd-afwateringstak. Later speelde het kanaal de Delf een belangrijke rol in het afwateringsproces. De voortdu- rende daling van de bodem had grote waterstaatkun- dige gevolgen. Telkens moesten nieuwe maatregelen worden getroffen om een goede afwatering te kunnen waarborgen. De kloosters, die grond in het Duurswold- gebied bezaten, waren reeds vroeg betrokken bij de afwatering van de venen. Zij speelden een belangrijke rol in de opzet en het besturen van zijlvesten. Zijlvesten waren verenigingen van landeigenaren die voor gezamenlijke rekening een zijl (sluis) aanlegden en onderhielden. Een zijlvest was onderverdeeld in schepperijen, met als hoofd een schepper. Ten behoeve van de verbetering van de waterafvoer verenigden het Dorpster-, het Slochter-, en het Scharmerzijlvest, die alle drie hun overvloedige water door sluisjes in de Delf loosden, zich in 1317 in het 'Generale Zijlvest der Drie Delfzijlen'. Het bestuur van deze overkoepelende organisatie bestond uit veertien afgevaardigden van schepperijen, die uit hun midden een voorzitter, de overste schepper, kozen. Tot in de zestiende eeuw vervulde de abt van het klooster Bloemhof te Wittewie- rum deze functie. Gedurende enkele eeuwen hielden de kloosters een dikke vinger in de pap in het water-

beheer en was men erin geslaagd een goed functionerend afwateringssysteem te creëren en in stand te houden. Als gevolg van de Reductie (1594), waarbij de Stad en de Ommelanden gedwongen werden samen één provincie en bestuur te vormen, werden de kloosters opgeheven en kwam het voorrecht van bestuur van de zijlvesten in handen van veelal de Ommelander jonkers. Deze konden ook op eigen initiatief waterstaatszaken regelen. Zo liet jonker Oesebrandt Rengers te Slochteren in de zeventiende eeuw het Slochterdiep graven. Met de komst van stadhouder Willem IV, in 1747, kwam er een einde aan de vaak feodale overheersing van de jonkers. In 1749 werd de Hoge Justitiekamer opgericht. Deze kreeg een belangrijke rol toebedeeld in het toezicht op de zijlvesten. Voor de waterstaatkundige organisaties werd een speciaal reglement ontworpen met nadere voorschriften. Veel van de daarin gestelde regels zijn in latere waterschapsreglementen terug te vinden. De plaats van de jonkers in de besturen werd ingenomen door de direct betrokken landbouwers en veehouders.

Molenpolders - waterschappen

De zijlvesten zorgden voor de hoofdafwatering van het gebied. In de loop van de achttiende eeuw namen veel landgebruikers binnen de zijlvesten het waterbeheer in eigen hand en gingen, meestal in collectief verband, over tot het graven van afwateringssloten en het bouwen van watermolens. Hiervoor werd een 'molencontract' opgesteld.

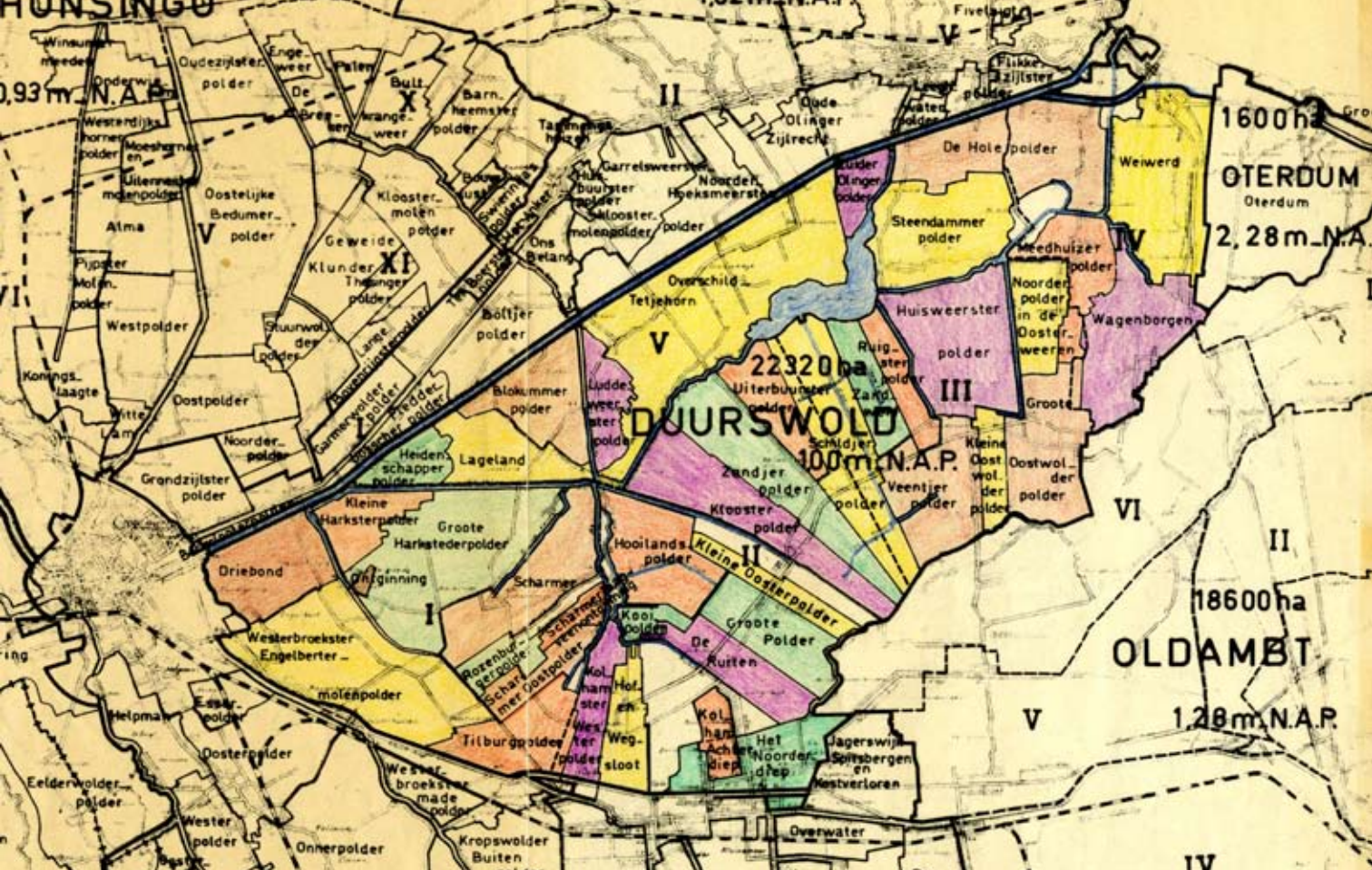

Het bestuur van zo'n molenpolder, ook wel molenkolonie genoemd, was gewoonlijk in handen van enkele 'volmagten' die samen met een boekhouder het bewind voerden. Vanaf 1790 nam de totstandkoming van molenpolders een enorme vlucht. In 1856 telde de provincie Groningen er 291, waarvan 56 in Duurswold. De historicus Gerben de Vries beschrijft deze polders op boeiende wijze in het boek *Leven met water in het laaggelegegebied van Hunze en Aa's*. Het grondgebied van de molenpolders in Duurswold varieerde in vlaktemaat van ruim vijf hectare tot meer dan 700 hectare. Vanaf 1848 werd, met de wijziging van de grondwet, ook het waterstaatkundige bestel in de provincie Groningen veranderd. De zijlvesten werden opgeheven en in 1852 werd het provinciale grondreglement voor waterschappen koninklijk goedgekeurd. Dit reglement voorzag in de oprichting van goed gereglementeerde waterschappen met door ingelanden gekozen bestuurders. De meeste molenpolders werden tussen 1852 en 1900 omgezet in waterschappen. Een aantal werd opgeheven of ging op in een nieuw waterschap. Het grondreglement verplichtte de polder zich aan een reglement te onderwerpen en een bestuur aan te stellen. Controle hierop en op de begroting en de waterschapslasten werd uitgevoerd door Provinciale Staten. Het eerste gereglementeerde waterschap in de provincie Groningen, tevens in Duurswold, was de molenpolder Euvelgunne, ook wel aangeduid als de Groote Meeuwerdepolder (1853). Bij de omzetting in waterschappen werd de naam van de voormalige molenpolders vaak gehandhaafd. De nieuwe waterschappen werden dikwijls genoemd naar de polder waarin het grondgebied lag.

Boezemwaterschap Duurswold

Om het overtollige water van Duurswold op zee te lozen werd de taak van het zijlvest De Drie Delfzijlen overgenomen door het in 1871 gestichte boezemwater-

PER 1 JANUARI 1970 WERD EEN GROOT AANTAL VOORMALIGE MOLENPOLDERS EN WATERSCHAPPEN OPGENOMEN IN HET BOEZEMWATERSCHAP DUURSWOLD

schap Duurswold. Binnen dit waterschap bleven de voormalige molenpolders en nieuw opgerichte waterschappen, zelfstandig, lokaal opereren. Zij voerden hun water af naar de boezemkanalen. In 1969 vonden op voorstel van gedeputeerde Johan Remkes grootschalige fusies plaats in de waterschapswereld. Alle nog bestaande inliggende molenpolders en waterschappen in het Duurswoldgebied gingen op in het boezemwaterschap Duurswold dat op haar beurt in 1986 onderdeel werd van het waterschap Eemswold. In 2000 werd ook dit waterschap opgeheven. Samen met de waterschappen Dollardzijlvest, Hunze en Aa, een deel van het Zuiveringsbeheer Provincie Groningen en een deel van het Zuiveringsschap Drenthe werd het opgenomen in het interprovinciale waterschap Hunze en Aa's.

De archieven

Hoewel de molenpolders verdwenen zijn, brengen talloze documenten hun geschiedenis tot leven. Molencontracten, notulenboeken, kasboeken, bestekken voor de bouw van windmolens en stoomgemalen, instructies voor de molenaar enz. enz. geven een interessant beeld van een paar eeuwen waterbeheer in Duurswold. Niet alleen de archieven van de inliggende polders en waterschappen in Duurswold zijn toegankelijk. Het waterschap Hunze en Aa's heeft alle informatie

over de tot nu toe geïnventariseerde archieven op internet geplaatst (www.groningerarchiefnet.nl). Op deze website staan titels, toegangen (inventarissen) van de permanent te bewaren archieven. Om de documenten te bekijken en te bestuderen moet u naar het waterschapshuis in Veendam.

Gebruikte literatuur

Ligtendag, W.A., *De Wolden en het water*. De landschaps- en waterstaatsontwikkeling in het lage land ten oosten van de stad Groningen vanaf de volle Middeleeuwen tot ca. 1870 (Groningen 1995).

Schroor, M., *Wotter*. Waterstaat en waterschappen in de provincie Groningen 1850 – 1995 (Groningen 1995). Vries, Gerben de en Eric Le Gras, *Leven met water in het laaggelegen gebied van Hunze en Aa's* (Bedum 2008).

Werff, E.O van der en A.L. Hempenius, *Waterschappen in Groningen*. Ontwikkelingen tot het jaar 2000 (Bedum 1999).

Het historisch archief van het waterschap Hunze en Aa's is op afspraak te bezoeken.

Bezoektijden: dinsdag t/m vrijdag van 10:00 – 16:00
uur; Aquapark 5, Veendam
(0598) 693800 - waterschap@hunzeenaas.nl
Postbus 195, 9640 AD Veendam

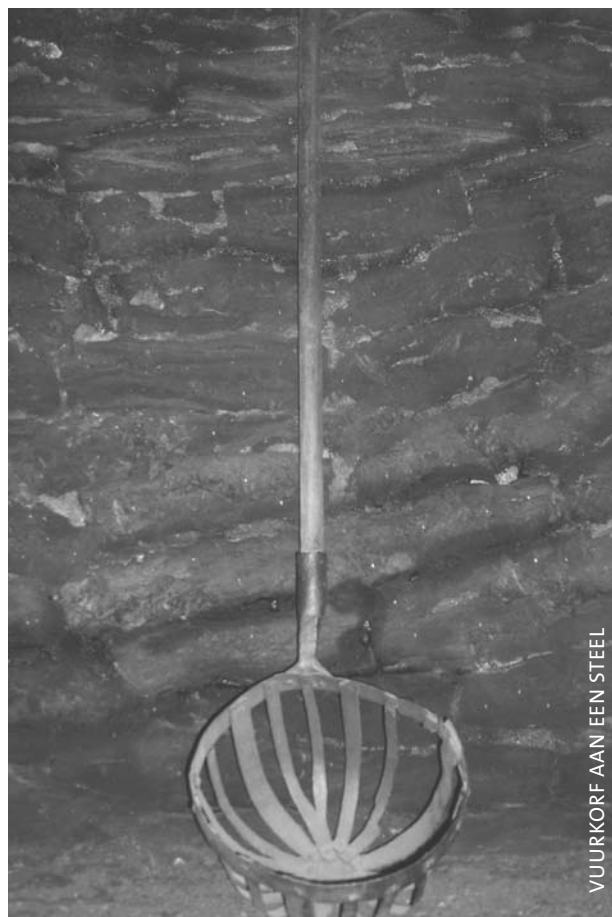

- Nieuw werk en reparatie (evt. op locatie)
- Opmeten en ophangen samen met de molenaar
- Vangtouwen
- Zeil-kettingwerk
- Bijenwas, verse reuzel en romi blanke reuzel

Sipke Koning

Noteboomstraat 2
8922 AJ Leeuwarden
(058) 2135830 / (06) 44003400
siko@hetnet.nl
www.koning-molenzeilen.nl

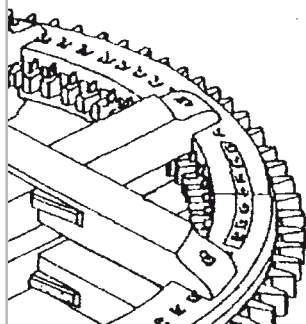
VUURKORF AAN EEN STEEL

Molenmakersbedrijf
Molema
V.O.F.

Provincialeweg 4, 9677 TW Heiligerlee

telefoon (0597) 59 16 60
telefax (0597) 59 11 76
mobiel 06 53 22 48 91

Mulder Pot - Kropswolde

KORENMOLEN **De Hoop**

Woldweg 70, Kropswolde.

Voor de zelfbakkers(sters):

- volkorenmeel
- tarwemeel
- viergranenmeel
- pannenkookmeel
- boekweitmeel

Openingstijden:
woe. t/m vrij. 10:00-17:00
zat. 10:00-16:00

Molenaar J.J. Pot
Telefoon (0598) 39 49 53

Boekweit (2)

Op het artikel in de Zelfzwichter 2010/1 kwamen enkele reacties waaruit bleek dat een paar nuanceringen en correcties wenselijk zijn. Zowel Hendrik Hachmer als Rolf Wassens melden in tegenstelling tot mijn eerdere bronnen dat boekweit goed gedijt op arme gronden. Boekweit was een teelt voor armelui - die konden zich geen bemesting veroorloven. Op nogal wat nieuw-ontgonnen heidegronden werd boekweit met succes als pioniergewas toegepast. Het Veenkoloniaal museum heeft een vuurkorf aan een steel waarmee heidestruiken gericht kunnen worden aangestoken.

Voor marginale boeren was het eveneens een belangrijk economisch aspect, dat boekweit net als gerst (gort!) niet viel onder de belasting op het gemaal (tarwe). Een en ander verklaart de vroegere geografische spreiding over het land in het voorkomen van de boekweitteelt. De afschaffing van deze belasting zal zeker hebben bijgedragen tot de sterke afname van de boekweit teelt. Op een enkel perceeltje hier en daar (Noord-Brabant, Duitsland) wordt nog boekweit geteeld om onder andere historische en gezondheidskundige redenen. Over de oogst en de verwerking van boekweit verschijnen elk jaar een paar berichten op het molenprikbord (<http://molen.startpagina.nl/prikbord>). Vergeleken met granen is de opbrengst per hectare van boekweit niet groot: zo'n 4 à 5 ton en daar gaat het doppenverlies nog af. De bulk van de boekweit is tegenwoordig afkomstig uit Argentinië. Die vindt u in de supermarkt terug in bijvoorbeeld Koopmans-producten.

Rolf vertelt dat hij boekweit altijd in één keer maalt en daarna de schilfers van de doppen verwijdt met een buil. De andere methode, waarbij eerst de doppen verwijderd worden (pellen) en daarna de grutten apart worden vermalen, is veel lastiger door de eerstgenoemde stap. De doppen moeten met een relatief grote steenafstand worden losgerold en dat is moeilijk onder controle te houden met een onregelmatige wind. Anders dan bij granen kun je hier niet de steenhoogte variëren voor een constante snelheid! Rolf heeft wel eens met een gewone pelsteen geprobeerd boekweit te pellen, maar dat was geen succes: boekweitgrutten breken te snel. Als de boekweiddoppen juist een belangrijk product moeten zijn (voor kussens) zijn daarvoor tegenwoordig speciale machines. Een bedrijf in Rotterdam is daarin gespecialiseerd.

Er is nog een reden waarom boekweit malen bewerkelijk is. De scherpe dopschilfers vervuilen de hele maalgang van silo en elevator tot de buil omdat ze met hun scherpe puntjes overal blijven hangen. Als er voldoende aanbod is, is het raadzaam er een aparte maalgang voor in te richten, ander komen er gegarandeerd klachten van de afnemers dat er muizenkeutels of iets dergelijks in het mee zitten. Het is dus niet mogelijk na een boekweitmaalgang zonder veel omhaal om te schakelen naar bijvoorbeeld rogge. Verder is er de aard van het boekweitmeel - het is luchtiger en plakkeriger dan bijvoorbeeld tarwemeel. Rolf beschrijft het met het woord 'kraken', zoals bij sneeuw als je er een bal van maakt. De consequentie daarvan is, dat het gaasdoek van de buil een maatje grover moet zijn (#6 of #7). Rolf verkoopt tegenwoordig voornamelijk boekweitmeel van de molen van Bökkers in Terwolde, die boekweit verwerkt voor collega-molenaars. Ook de molen van Vragender maalt nog veel boekweit. Vroeger maakte de watermolen van Vaassen (Cannenburg) veel boekweitmeel; ze pelden ook boekweit (waterkracht: constante snelheid).

Van de negatieve eigenschappen van boekweit heeft Rolf Wassens nooit wat gemerkt. De relatief snelle 'verzuring' van het meel is hem onbekend; in tegendeel, het meel is maanden goed houdbaar. En dat is prettig in de verkooplogistiek. De smaakverbeterende kwaliteit in pannenkoekmixen is bekend; pannenkoeken van zuiver boekweitmeel zijn zelfs zeer bijzonder lekker. Ook voor de zwaardere kost zoals poffert en balkenbrij werd en wordt boekweitmeel gebruikt. Deze gerechten 'liggen stevig op de maag'. Rolf beveelt aan heel vaste balkenbrij te maken en er ballen van te draaien om op te bakken. Ze hebben een heerlijk forse smaak - ideaal 's avonds na een dag hard werken!

Voor informatie over welke molens in het verleden boekweit vermaalden, is meer rondvragen onder oudere molenaars nodig. Ruwe gegevens over de omvang van de boekweitverbouw in onze provincie zijn wel beschikbaar via het Veenkoloniaal Museum. Bekend is bijvoorbeeld dat er in Pekela (ros)boekweitmolens waren. Kortom: nog stof genoeg voor een volgende aflevering over dit onderwerp.

Het molenaarsgeslacht Reitsema in Oldehove

Op een zomerse vrijdagmiddag in augustus is het een drukte rond molen De Leeuw midden in Oldehove. De molen wordt helemaal geschilderd en staat er weer stralend bij, alleen ontbreekt één roede nog. 'Ik hoop dat ik met de Monumentendag weer kan draaien.' zegt molenaar Gerda Reitsema. De molen staat namelijk al vanaf december stil vanwege restauratiewerkzaamheden.

Daan Boersma, Gerda's zoontje, staat lachend op een pallettrekker onder in de molen, voortbewogen door opa Piet Reitsema. Op zijn jonge leeftijd heeft de kleine Daan de molen al heel wat keren van binnen gezien. Al een eeuw zijn de voorouders van Daan aan de molens van Oldehove verbonden.

wordt gevormd door de robuuste zadeldaktoeren van de Ludgeruskerk, het torentje van de Gereformeerde kerk én twee stellingmolens, De Leeuw en de Aeolus. Al decennia lang is de naam van de familie Reitsema aan deze molens verbonden. Vader Piet (57) is ambachtelijk molenaar op de korenmolen Aeolus uit 1846 en zijn dochter Gerda (30) is sinds afgelopen voorjaar gediplomeerd vrijwillig molenaar op koren- en pelmolen De Leeuw uit 1855.

Piets opa Tjeerd Reitsema was de eerste telg uit het geslacht Reitsema die molenaar werd. Tot 1919 was hij meesterknecht bij molenaar Marten Bok op De Leeuw. In dat jaar kocht hij de andere molen van het dorp, de Aeolus van de familie Wolthuis. De nu zelfstandig molenaar werd feitelijk concurrent van z'n voormalige

Oldehove en de familie Reitsema

In het open landschap van het noordelijke Westerkwartier ligt het dorp Oldehove. Het silhouet van het dorp

MOLEN AEOLUS TE OLDEHOVE, EVEN MET ÉÉN ROEDE

werkgever. Echte concurrentie was het nou ook weer niet te noemen, beide molens bedienden hun eigen klantenkring in het verzuilde Oldehove, zoals dat in de meeste dorpen was in het begin en midden van de 20e eeuw.

Tjeerd Reitsema legde zich toe op malen én pellen, hetgeen zijn zoon Johannes ('Jo') ook van hem leerde. Voor de Tweede Wereldoorlog echter 'ruilde' Tjeerd met de molenmaker zijn pellerij voor een nieuwe potroede en sindsdien zetten ze het bedrijf voort met het malen van graan.

(O)pa Jo en zoon Piet

Met zijn broer Frans in de Tweede Wereldoorlog de Aeolus over van zijn vader. Frans werkte tot 1959 mee, daarna zette Jo het bedrijf alleen voort, later met hulp van zoons Tjeerd en Piet. Na de oorlog werd de molen voornamelijk als boerengemaal gebruikt, met de motorsteen én op windkracht.

Jo's zoon Tjeerd koos uiteindelijk voor een bestaan buiten de molenwereld, maar zoon Piet trad in de voetsporen van z'n opa en vader en wist in de jaren '70 goed in te haken op de groeiende vraag naar 'verantwoorde' producten. Piet vertelt onder in het pakhuis van De Leeuw: 'In de tijd van de Koude Oorlog en klimaatproblemen, kerncentrales en alles wat daar mee te maken heeft groeide de vraag naar eerlijke en ambachtelijk bereide producten. In 1975 ben ik op De Leeuw begonnen, eerst deed ik het er bij, later heb ik circa 15 jaar fulltime op de molen gewerkt.' Vader Jo maalde voornamelijk met de Aeolus, terwijl Piet zijn specialiteit het pellen op De Leeuw werd. 'Als er niet genoeg wind was moesten we vroeger met de motor pellen. Een dieselmotor met aggregaat zorgde dan voor de aandrijving van het spoorwiel nadat we een paar kammen uit het bovenwiel hadden genomen. Het nadeel was, dat het lang duurde voordat de motor genoeg toeren had om echt te kunnen pellen.'

Later kocht Piet een aparte pelmachine die veel efficiënter in gebruik was en die de gort pelde voor de DOMO en later Coberco. Maar als het even kon dan werd de windkracht gebruikt. Dankzij het geavanceerde wiksysteem van De Leeuw is pellen op windkracht mogelijk vanaf windkracht 5. Piet was lid van het Ambachtelijk Korenmolenaars Gilde (AKG) en had uit oog daarvan ook regelmatig contact met diverse beroepsmolenaars uit het land. Goede contacten waren er ook met de familie Gunnewick van molen De Vier Winden in Vragender in de Achterhoek. Jo Reitsema vond het prachtig om met storm met De Leeuw te gaan pellen, vaak samen met molenaars Onno Nienhuis (vroeger molenaar in Zoutkamp) en Eltje Bakker (van de molen van Noordhorn). Het gebeurde wel dat één van de gebroeders Gunnewick belde met storm of De Leeuw weer stond te pellen. Als dit het geval was,

stapten de broers in de auto en reden rechtstreeks naar Oldehove, klommen snel de trappen van De Leeuw op, gaven snel een hand aan Reitsema en klommen door naar de kap. Meestal bleven ze wel een half uur boven om het stormgeweld in de kap mee te maken voordat ze zich weer naar beneden begaven.

(O)pa Piet en dochter Gerda

Nadat de vraag naar ambachtelijk meel minder werd en ook Coberco stopte met afnemen van Piet Reitsema, is hij zich weer voornamelijk gaan toeleggen op zijn andere vak, als loodgieter. Maar nog altijd maalt hij voor bakkers op de Aeolus, die hij na het overlijden van zijn vader ook helemaal onder zijn beheer heeft genomen. De Leeuw is inmiddels in handen van de vierde generatie Reitsema en de eerste vrouwelijke molenaar uit het geslacht. Al van jongs af aan hielp Gerda haar vader mee op de molen, zakken met meel vullen en afwegen, schoonmaken en veel andere ondersteunende klusjes behoorden op veelal de zaterdagen tot haar werkzaamheden. 'Samen met mijn neef, die ook vaak meehielp, hadden we toen we ouder werden het idee om het pakhuis naast De Leeuw tot discotheek om te bouwen.' vertelt Gerda lachend. Pas veel later ontstond bij Gerda het idee om zelf ook molenaar te worden - haar neef had daar inmiddels geen tijd meer voor. In 2005 startte Gerda haar cursus tot vrijwillig molenaar op molen De Vier Winden in Pieterburen bij Derk Jan Tinga. Een jaar later opende Gerda haar winkeltje in het pakhuis van molen De Leeuw. In 2009 werd Daan, de eerste zoon van Gerda en haar man Evert-Jan Boersma geboren. Toen ze een aantal maanden al in verwachting van Daan was slaagde ze voor haar toelatingsexamen. Dat haalde destijds ook het Dagblad van het Noorden. In april van dit jaar slaagde ze voor haar molenaarsexamen op De Kievit in Grijpskerk en sindsdien is De Leeuw een gediplomeerd molenaar rijker.

Toekomst

Gerda werkt als hulpverlener bij het Leger des Heils en stelt daarnaast elke vrijdag- en zaterdagmiddag het winkeltje in het pakhuis van De Leeuw open. Bij goed weer heeft ze soms het hele terrasje voor de molen vol zitten. Ze popelt om weer met de molen te gaan draaien, want een draaiende molen trekt natuurlijk meer publiek. Vader Piet maalt nog voor bakkers met de Aeolus. De Leeuw zal na de restauratie weer geheel 'pelvaardig' zijn. Maar voor echt pellen is geen markt meer. 'Het komt tegenwoordig allemaal van Offeringa.' laat Piet weten. Maar vader en dochter zullen de molens zeker in bedrijf houden. En ook Daan voelt zich erg thuis op de molen, dus wellicht dat met een kleine twintig jaar de vijfde generatie het werk voort gaat zetten.

HERGEBRUIK VAN MOLEN EDENS

Molen Edens – oorspronkelijk De Volharding (1763) genaamd - is de oudste van de drie windmolens in Winschoten. Deze achtkantige stellingmolen, een bovenkruier met 2 koppel maalstenen en kammenliewerk, is de oudste windmolen van de hele provincie Groningen. En door omstandigheden is hij bovendien de hoogste geworden. Tegenwoordig wordt de molen ook voor nogal wat nieuwe doeleinden gebruikt, rekening houdend met de monumentenstatus als Rijksmonument.

Eerste molens

De oudst bekende windmolens stonden in Frankrijk, vertelt *Klaas Strijk* (1937), vrijwillig molenaar op molen Edens, mij. Zo stond er al een zgn. standerdmolen in Lille in het jaar 900. In Nederland zijn sporen van de eerste windmolens gevonden vanaf ongeveer 1250. In die tijd bevonden zich waarschijnlijk al één of meerdere windmolens in de streek waar Heiligerlee (oudste vermelding 1290) ligt, en waar zich in die tijd een klooster bevond.

Winschoten

Dat is de tijd waarin het nabij gelegen Winschoten ontstaat. De oudste vermelding over *inwoners van Winschote* is uit het jaar 1391. De tweede uit 1435 spreekt van *Van Wijnschote* (van 'Windes' en *kote* = kleine hoeve van een persoon met de naam Wondo). Eeuwenlang blijft Winschoten een onbeduidend plaatsje vanwege het overstromingsgevaar van de nabije Dollard. Pas na het aanleggen van dijken vestigen zich meer mensen in het gebied. In 1795 wonen er 1952 personen in Winschoten. Er staan dan dertien windmolens. Pas in de Franse tijd onder invloed van verharde verbindingswegen naar de omgeving wordt het een plaats van enige betekenis. Het wordt de hoofdplaats van een arrondissement, krijgt een rechtbank en een kantongerecht. In 1816 als

stad erkend, komt er in 1825 een eigen stedelijke regering.

Nu is Winschoten het centrum van het Oldambt, een samenvoeging van een aantal buurgemeentes (sinds 1-1-2010).

Van de dertien molens uit de 18e eeuw staan er nu nog maar drie. Binnen een afstand van 525 meter vind je er langs het vroegere (nu gedempte) Winschoterdiep: molen Berg (1854), molen Dijkstra (1862) en molen Edens (1763). Van de andere molens resten soms nog afbeeldingen

Eén poldermolen, de Goliath, een grondzeiler uit 1876 is in 1882 verplaatst naar de zeedijk bij de huidige Eemshaven (herbouwd na brand in 1897). Hij staat daar nu nietig tussen wel tachtig grote, moderne generatormolens nabij Roodeschool.

Historie Molen Edens – 'De Volharding'

Van de financiële crisis op de beurs van Amsterdam in 1763 onder invloed van het einde van de Zevenjarige oorlog (tussen de meeste Europese staten - de Republiek blijft hierbij neutraal) heeft men hier in het Noorden kennelijk weinig last. In dat jaar geven Jurrien Balles en zijn vrouw Antje Gerbrands namelijk opdracht in Winschoten een pelmolen te bouwen om er gerst te

pellen voor het volksvoedsel gort. Gerst, want gerstpel-
len viel niet onder de belasting op het gemaal! Volgen-
de eigenaren zijn onder anderen Jan Joesten en G.
Eikema. Vanaf 1855 heeft de familie Edens de molen in
bezit en houden enkele generaties Edens decennia lang
de pelmolen draaiende.

In 1850 vervalt de belasting op het gemaal. Vanaf dat
jaar is het winstgevend molens tevens als korenmolen
in te richten. Dat doet men hier dan ook. In 1870
verhoogt molenaar A.T. Edens de molen door het
verlengen van de achtkantstijlen met ruim 5 meter, de
vlucht blijft ongewijzigd. De zwichtstelling moest dus
mee omhoog: hij bevindt zich sindsdien merkwaardi-
gerwijs op een hoogte halverwege twee zolders.
Van het zeer intensieve gebruik van de molen door de
jaren heen zijn de sporen nog terug te vinden in de
vele aanpassingen van de inrichting. Niet altijd even
logisch trouwens. Dat de zwichtstelling bijvoorbeeld
zich nu tussen de maalzolder en de steenzolder
bevindt, is heel onpraktisch, maar wel uniek in Neder-
land volgens molenaar Strijk.

Na Amsterdam woont tot WOII de grootste joodse
gemeenschap van Nederland in Winschoten (procentu-
eel gezien). Op molen Edens is er tot de oorlogsjaren
dan ook veel gemalen onder toezicht van het joodse
rabbinaat, in overeenstemming met de koosjere
spijswetten.

Vooraf in het begin van de 20e eeuw verdwijnen er in
ons land mede onder invloed van de industrialisatie
veel windmolens. In Winschoten is dat eveneens het
geval. Windaandrijving verliest het van motoraandrij-
ving. Het in 1880 tegen de molen aangebouwde
meelfabriekje wordt aangedreven door een stoomma-
chine. Pas in 1976 is het afgebroken, net als een groot
graanpakhuis.

Na het tijdperk Edens

In 1959 koopt de gemeente Winschoten de molen van
de familie Edens, waarvan de naam nu nog voortleeft
in de molen. In 1985 is hij grondig gerestaureerd;
gevlucht, kap, dakleer, zwichtstelling enzovoort, alles
werd vernieuwd. In 1996 vindt groot onderhoud plaats.
De vlucht bedraagt nu 22,40 meter, en er is een
Oudhollands wieksysteem van het fabriekat J. Buurma
te Oudeschans. Er zijn twee koppels maalstenen.

Vanaf 1985 zijn het vrijwillige molenaars die de molen
draaiende houden; op dit moment zijn dat Klaas Strijk
en zijn collega Jan Kugel. Molenaar Strijk heeft als kind
al een fascinatie met molens, vindt het leven in en om
de molen interessant. Hij is heel betrokken bij het wel
en wee van de molen. Op mijn vraag naar anekdotes
rond de molen noemt hij hoe de paarden met hun

MOLENAAR K. STRIJK OP HET NIEUWE EN EEN OUDE ZOLDER
VAN DE MOLEN

vracht nogal eens onwillig waren als ze via de voordeu-
ren de molen in moesten om er via de achterdeuren
weer uit te gaan. Ook weet hij van de zelfdoding van
één van de molenaars Edens. In WOII sleepte men met
zakken meel over de daken (van het aangebouwde
fabriekje) om het uit handen van de Duitsers te
houden. Het meel dat ze tegenwoordig op de molen
malen is louter ter demonstratie. Zij malen er wat zich
aandient: gerst, tarwe en dergelijke, echter geen maïs.

De oudste woning van Winschoten is het in keurige
staat verkerende molenaarshuisje naast de molen. Er
wonen nu geen molenaars meer in. Overigens is het

niet het oudste bouwwerk van deze stad. Dat is ongetwijfeld de kerk uit de 13e eeuw, opgetrokken in een gemengd romaans-gothische stijl. Het carillon van de losstaande bijbehorende toren - uit de 16e eeuw - strooit zijn melodieuze klanken uit over de hoofden van de voorbijgangers in het centrum. Het geluid is te horen op molen Edens.

21e eeuw - de molenbiotoop

Eind 20e - begin 21e eeuw komt er steeds meer aandacht voor de omgeving van de molens in Nederland. Een molen kan onmogelijk goed draaien als er te weinig wind is voor de wieken doordat er bijvoorbeeld te hoge gebouwen te dichtbij staan of te hoge bomen. Dan is het einde verhaal voor de molen en de molenaar en voor het levend houden van onze molenhistorie. Om dit te voorkomen is landelijk het begrip *molenbiotoop* ontwikkeld. Dat houdt in dat rond de molen een *beschermingszone* wordt ingesteld waarbinnen geen bebouwing mag komen die hoger is dan de stelling van de betreffende molen. Dat moet *vrije windvang* te garanderen. Het Rijk, de Provincie en de gemeente Winschoten (vanaf mei 2001) hanteren deze biotoopregel. De hoogte van de stelling van molen Edens is 10 meter. De omvang van de biotoopcirkel bedraagt dan 240 meter.

Nota bene: de richtlijn van de gemeente zelf levert al vrij snel daarna een *conflict* op. De gemeente Winschoten wil namelijk op 75 meter van de molen, dus binnen de molenbiotoop, een bouwplan realiseren van een appartementencomplex voor senioren van 13 meter hoog. Dat levert veel strubbelingen op tussen de gemeente Winschoten enerzijds en verschillende molenorganisaties, bestuurders, en vrijwillige mole-

Postbus 72
5420 AB Gemert
tel 0492-364292
www.protekta.nl

Protekta
Conserduc-Renofors

MET DIVERSE VESTIGINGEN IS PROTEKTA ACTIEF IN ALLE DELEN VAN NEDERLAND

Vanaf 1950 landelijk gespecialiseerd in:

Houtrestauratie

Herstel van door houtrot aangetaste balken etc.
op basis van de Bêta®-methode met toepassing
van kunstharsen.

Houtconservering

Bestrijding van houtworm, boktor en knaag-
kever. Behandelingen tegen zwam in hout en
muurwerk. Leverancier van producten.

Protekta is ook gespecialiseerd in:

- duivenwering
- optrekkend vocht
- plaagdierbestrijding

OBM SPECIAAL VOOR MOLENAARS: meer dan Brandverzekeringen alleen

- ✓ Alle verzekeringen.
- ✓ Opgericht door molenaars.
- ✓ Werkzaam in uw vakgebied.
- ✓ Kennis en ervaring.
- ✓ Maatwerk.
- ✓ Eén aanspreekpunt.

De Onderlinge Brandwaarborg Maatschappij Speciaal voor Molenaars is een verzekeringsmaatschappij die in 1873 is opgericht voor en door molenaars. Daarmee zijn we een van de oudste brandverzekeringsmaatschappijen in Nederland die in uw vakgebied werkzaam is.

Heden ten dage is de OBM Speciaal voor Molenaars een moderne maatschappij, die zich hoofdzakelijk toelegt op het veevoederbedrijf. Met alle kennis en ervaring in huis, ook waar het om andere verzekeringen gaat. Denkt u bijvoorbeeld eens aan complexe zaken als employée benefits, belangrijk voor werknemer én werkgever. De OBM Speciaal voor Molenaars weet er alles van. Maatwerk onder één dak.

Bel ons voor een vrijblijvende afspraak. We weten exact waar u over praat.

Assurantiekantoor van 1887, H.M. Scheffer, Singel 19, 7411 HV Deventer,
e-mail: info@schecffer.nl, telefoon: 0570-612353, fax: 0570-611529

naars anderzijds die wijzen op de richtlijnen van de molenbiotoop.

Als oplossing kiest de gemeente tenslotte voor ophoging. Dat plan was ooit als grapje gelanceerd door Leen Duijm van het Gilde van Vrijwillige Molenaars. In september 2003 valt het besluit: de molen wordt 3 meter opgekrikt. (Zoiets is wel vaker gebeurd, bijvoorbeeld in Vlissingen in verband met de Deltawerken.)

Kort en goed: *Het Boegbeeld*, het appartementencomplex van de wooncorporatie Acanthus met een hoogte van 13 meter, staat er eerder dan de molen is verhoogd. Ook een ander bouwplan van 12 meter hoogte dat te dichtbij is gepland kan nu doorgaan. Dit alles om de leefbaarheid van de stad te verhogen en ter verfraaiing van het centrum.

Verhoging

Het voorbereidende werk doet Goorbergh Funderingstechnieken uit Amsterdam, gespecialiseerd in grondwerk. De hoofdaannemer is Freys-Sinet Nederland. De molen zelf (gewicht van 230 ton) wordt bij de voet afgezaagd en daarna computergestuurd opgevijzeld, een gigaklus. Constructiebureau Snetselaar BV ontwerpt daarvoor een staalconstructie van 30 ton staal. Een frame dat onder de molen wordt aangebracht, zal het molengevaarte dragen. Rondom de molen boort men stalen buispalen. Daarna wordt het geheel millimeter voor millimeter omhoog gebracht met behulp van een vijzelframe. Twintig hydraulische vijzels zijn ervoor nodig: 8x2 buiten en 4 binnen. De eerste millimeter omhoog, vertelt Klaas Strijk, is de belangrijkste en de spannendste. Vervolgens gaat de molen tot 1 meter de lucht in. Daarna komt er eerst een nieuwe fundering en funderingsbalk onder en een nieuwe betonvloer. Dan kan men de molen langzaam tot de geplande 3 meter hoogte opvijzelen. Bij windkracht 4 stopt men. De ingenieur van het bedrijf is hierbij de belangrijkste man. Hij leidt de hele operatie die een jaar in beslag neemt (december 2005 – december 2006). De molen rust uiteindelijk op acht geprefabriceerde betonkolommen die geplaatst zijn onder de bestaande gemetselde penanten (hoekkolommen) 3 meter hoger. Het verticale verschil met de vorige stand van de molen is minder dan een halve millimeter. Tussen en rond de betonnen kolommen is een nieuwe muur opgemetseld en afgewerkt.

Het gebruik van de molen nu

Tegenwoordig heeft de molen vooral een toeristische functie. Elke zaterdag kunnen geïnteresseerden de draaiende molen bezichtigen en het proces van het malen van dichtbij meemaken. Soms komen er twee belangstellenden, maar ook wel eens dertig of meer. Er zijn kinderen uit Tsjernobyl wezen kijken die hier om de twee jaar bij gastgezinnen logeren, deelt Strijk mee.

Op initiatief van de Rotary zijn er verder kinderen uit 16 verschillende landen op bezoek geweest, uit elk land één, een jeugduitwisseling. Schoolklassen komen er als ze met projectonderwijs bezig zijn.

Het Noorderpoortcollege heeft een jaar (2008) op de nieuwe verdieping van de molen gewerkt. Tijdens een landelijke activiteit deden de leerlingen in de helder-verlichte kantoorruimte op de daar geplaatste computers onderzoek naar het organiseren van minionderne-ningen met als doel het oprichten van een eigen firma. Sinds 13 november 2008 is Het Plattelandshuis Oost-Groningen er aan het werk. Enkele ambtenaren van de Provincie Groningen nemen er om de twee maanden de voorbereide projecten door met de Leader-actiegroep O-G. Het Plattelandshuis informeert er mensen kosteloos hoe ze hun creatieve en innovatieve ideeën kunnen verwezenlijken in de regio Oldambt, Westervolde en de Veenkoloniën, waar zo'n 150.000 mensen wonen. Samen zoeken ze met hen naar wegen om nieuwe initiatieven te financieren. Doel is, verdere ontwikkeling van een leefbaar en vitaal platteland door projecten te steunen die deze regio nationaal en zelfs internationaal in positieve zin op de kaart zetten. Daarvoor is tot 2013 Europees geld beschikbaar - 15,4 miljoen euro.

Tenslotte komt de Molenwerkgroep Oost-Groningen bijeen in de kantoorruimte. Die heeft de zorg op zich genomen voor een gebied dat zich ongeveer uitstrekt van Appingedam – Ganzedijk – Veererveen – de Pekela's - tot Noord- en Zuidbroek. Er staan daar 21 molens van de 89 in geheel Groningen.

De molen biedt een perfecte gelegenheid om er molenaarsleerlingen theorielessen te geven – wat in de wintermaanden centraal voor de instructiemolens plaatsvindt met lessen om de 14 dagen. De faciliteiten van Het Plattelandshuis (beamer, computers) staan daarvoor ter beschikking. En, heel aangenaam, de ruimte is goed te verwarmen.

Zo heeft ook in deze tijd de molen De Volharding - de molen van Edens - nieuwe bestemmingen gevonden.

Deze rubriek gaat over timmeren, schilderen
en restaureren aan de Groninger molens

MOLENONDERHOUD

Het aantal onderhanden molens is zo groot dat we een selectie hebben moeten maken naar molens die nog weinig/niet in deze rubriek aan de orde zijn geweest. Vanwege de gebruikte Regeling rijkssubsidiering wegwerken restauratieachterstand (Rrwr) is in de meeste gevallen de opleverdatum 31 december 2010. De genoemde kosten zijn de subsidiabele bedragen.

Gemeente Zuidhorn

Koren- en pelmolen **De Leeuw** (89) te Oldehove

De roeden zijn intussen afgevoerd en zullen worden vervangen. Bovendien zullen de vloeren in de molen worden vernieuwd. (€ 176.820,-; Jellema, Burdaard)

Koren- en pelmolen **Fortuna** (140) te Noordhorn

Het werk is inmiddels voltooid en de geres- taureerde molen werd op 8 mei officieel in gebruik genomen door Commissaris der Koningin, Max van den Berg. Het gevlucht is vervangen en de kap is hersteld alsmede delen van het gaande werk. (€ 182.278,-; Jellema, Burdaard)

Gemeente Winschoten

Koren- en pelmolen **Berg** (38) te Winschoten Vrijwilligers (onder anderen molenaar Gerard Murriss en instructeur Gerda Koster) hebben zich met succes verdiept in de theorie en de praktijk om gezamenlijk uit te vinden hoe het warmlopen van de steen kan worden verholpen door de steenspil en de bolspil opnieuw uit te lijnen.

Slochter Molenstichting

Poldermolen **Windlust** (22) te Overschild De roeden zullen worden uitgenomen en na terugplaatsing wordt ook de zelfzwichting hersteld. Ook de kap en het achtkant krijgen een onderhoudsbeurt. (€ 164.000,-; Jellema, Burdaard)

Poldermolen **De Ruiten** (113) te Slochteren

De molen krijgt een nieuwe vijzel en de watertoevoer wordt verbeterd. Eén roede wordt hersteld en er wordt een nieuwe windpeluw geplaatst. (€ 101.622,-; Poland, Oterleek (NH))

Molenstichting Fivelingo

Poldermolen **Olinger Koloniemolen** (6) te Laskwerd

Om de omvangrijke werkzaamheden te kunnen verrichten moest een hulpweg van 400 rijplaten worden aangelegd! In willekeurige volgorde:

- het gevlucht is geverfd,
 - ongeveer 40 kleppen zijn gerestaureerd,
 - de achterkeuvelens is volledig vernieuwd: de korte spruit is nieuw, alle onderdelen zijn vervangen,
 - er is een bijna volledig nieuwe staartconstructie,
 - het rietdek (bijna 100 jaar oud) is vervangen,
 - de vloeren van de waterlopen zijn vernieuwd (nu beton, was steen),
 - de kruiring is verhoogd,
 - er is nieuw straatwerk.
- (€ 180.943,-; Dunning, Adorp)

Korenmolen **Germania** (25) te Thesinge Kap, gevluht en staart zijn vernieuwd. De molenbouwer is bezig met het gaande werk. Vrijwilliger Jan Mollema schildert ramen, deuren, stellinghek en het kruiwiel. Hij heeft ook diverse ARBO-hekjes geplaatst. (€ 150.447,-; Doorbosch, Adorp)

Houtzaagmolen **Fram** (27) te Woltersum Het molentechnische deel van de restauratie is bijna afgerond. Ton Krabbendam, die naast de molen woont, verricht restauratiewerk aan kistramen en de deuren. Hij maakt ook een nieuwe bovenbonkelaar. Na de vakantie kan de sprinklerinstallatie worden geplaatst.

Korenmolen **De Hoop** (74) te Middelstum De molen krijgt binnen een volledig nieuw gaand werk (bovenbonkelaar, spoorwiel, maalspil, maalkoppel, steenkraan e.d.). Er zijn werkzaamheden aan de stelling verricht. In de onderbouw komt mogelijk een expositie- en educatieruimte met aandacht voor wind- en zonne-energie. (€ 176.167,-; Doornosch, Adorp)

Molenstichting Oldambt

Poldermolen **Westerse Molen** (93) te Nieuw-Scheemda

Het achtkant is vernieuwd. De vijzel, waarvan de spil van hout is en de schubben van staal, ligt momenteel bij Doorbosch. Naar verwachting zal de molen nog vóór de winter opgeleverd worden.

(€100.095,-; Doornbosch, Adorp)

Stichting Het Groninger Landschap

Momenteel worden alle 7 monumentale molens in twee fasen geschilderd volgens een cyclus van vijf jaar. In het voorjaar 2011 volgt de tweede fase, zodat alle molens van Groninger Landschap er dan weer goed bijstaan.

In het najaar 2010 wordt De Onderneming (123) te Vierhuizen van een nieuw wiekenkruis voorzien.

BAKKER de Rappe Schoenlapper

A-Kerkhof 33
9712 BC Groningen
Telefoon: (050) 312 08 07

DUNNING MOLENBOUW

ONDERHOUD • RESTAURATIE

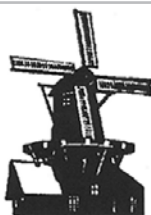
Provincialeweg 28 • Adorp • 050-3061221

info@dunning-molenbouw.nl

fax: 0598-450013

06-51856323

www.dunning-molenbouw.nl

FIRMA EKKELKAMP

De speciaalzaak voor: Volkorenmeel

*Hondensport, Vogelzaden,
Paardenvoeders, Vogels
Aquariumbenodigdheden,
Hengelsportartikelen
en alles voor Uw huisdieren*

Rijksstraatweg 135
☎ (050) 535 02 15
Haren (Gr)

Naar windmolen

Joerwert

te Feerwerd voor:

- ✓ tarwemeel
- ✓ tarwebloem
- ✓ rijst
- ✓ gort
- ✓ pannenkoekmeel
- ✓ gemengd graan
- ✓ speltmeel, speltpannenkoekmeel, speltbroodmix
- ✓ oergraan: Oberkulmer Rotkorn
- ✓ en andere molenproducten
(ook voor zelfbakkers/-sters)

Openingstijden:

vrijdag en zaterdag 13:30 - 17:30

Molenaar Rolf Wassens

☎ 0594 62 15 45

rolfwassens@online.nl

Museale molenvondst

De collectie van het Museum Stad Appingedam telt vele afbeeldingen van molens. Van ansichten tot siervoorwerpen, van schetsen tot olieverven, de molen is een veel voorkomend thema.

Eén object springt er direct uit: het is momenteel te zien in de expositie Bodemschatten uit Fivelingo. Het is bij baggerwerkzaamheden gevonden in het Damsterdiep; het is nauwelijks 10 cm lang en er staat een molen op. Maar wat het precies geweest is blijft een raadsel.

Het is een messing plaat die aan de onderzijde een hoek naar voren maakt en waar vijf gaten in aangebracht zijn. Aan de bovenzijde van de plaat zit ook een gat, daarmee heeft het waarschijnlijk aan de wand of op een houten plank gehangen. Eventueel zou het een rek voor Goudse pijpen geweest kunnen zijn, maar als iemand een beter idee heeft, houden we ons aanbevelen. Op de in reliëf uitgevoerde voorstelling is een

molen met een huisje ernaast aan het water te zien. Misschien is het een bestaande molen, maar het kan natuurlijk een fantasiemolen zijn.

In ieder geval wordt *de Zelfzwichter* door zoveel molenkenners gelezen dat als het een bestaande molen is, deze rubriek een uitgelezen mogelijkheid biedt om daar achter te komen. Mocht een lezer ons meer kunnen vertellen over het messing plaatje, dan horen wij het graag.

Rond Appingedam stonden zo'n honderd jaar geleden zeker tien molens. Drie daarvan zijn in 1978 door kunstenaar Wiep Zanstra uit Appingedam vereeuwigd op een aquarel. De situatie die hij schildert, is die van rond 1900 - vlak voordat twee molens werden afgebroken. Helemaal links is de molen *Reithoek* te zien, die in 1910 werd afgebroken om overgeplaatst te worden naar Denekamp. In het midden staat *'t Veldmansmeulntje*, een watermolen die waarschijnlijk in 1876 werd gebouwd door Willem Veldman. Zijn zoon Meindert Willem Veldman liet in 1900 een nieuwe molen bouwen die in 1920 moest wijken voor de uitbreiding van de ijsbaan. De meest rechtse molen is een houtzaagmolen uit 1762 die in 1900 werd afgebroken om weer opgebouwd te worden in Onderdendam.

Cynthia Heinen is directeur van
Museum Stad Appingedam
www.museumstadappingedam.nl
(info@museumstadappingedam.nl)

Bron: De historie van boerderijen en molens in de gemeente Appingedam, Jan Evert Emmelkamp, Bedum 2005

Overige zaken en gebeurtenissen over en bij molens

ANDER MOLENNIEUWS

Verkleind onderhoud

Weliswaar staat de molen **Windvang** (964 in de Nederlandse Molendatabase) te Goedereede in Zeeland, maar een model ervan behoort tot de collectie van het Groninger Molenarchief. Het model maakt deel uit van een kwalitatief goede reeks die een overzicht geeft van Nederlandse molens. De modellen werden ooit in de handel gebracht door het warenhuis Blokker.

Onlangs viel op dat het rechtereind van de lange spruit gebroken was. De lange schoor was niet gebroken, maar hing met een bocht omlaag. Na handmatige uitname van het gevlucht (met bovenas, geen bovenwiel) werd het probleem zonder molenmaker verholpen met een paperclip als spalk en een drupje PVC-lijm.

Nieuwe artikelen van Bob Poppen

In de afgelopen tijd is de webstek van Poppen uitgebreid met een verscheidenheid aan onderwerpen waarvan de meeste Groninger molens betreffen, zoals de voormalige papiermolen aan de zuidzijde van de stad Groningen, de geschiedenis van de molen De Meeuw te Garnwerd, de windmolens in de gemeente Groningen, de watermolens te Borgercompagnie, over het te hoog opmalen in de Groninger schepperijen en de pelmolen te Wehe; waar relevant voorzien van de (nieuwe) vindplaatsen in de Groninger Archieven.

Tevens is er een verhaal met afbeeldingen over *kleiekotzer*, alsmede een artikel over het voorkomen van de woorden 'molen' en 'malen' in de bijbel. Dit alles is te vinden op de pagina *Trivia* van de webstek.

Op de pagina *De sarrieshutten* staan een artikel over een tiental bestekken van sarrieshutten, een artikel met de aanstelling van *cherchers* en een artikel betreffende de instructie van deze beambten. Tenslotte staan nu op de pagina *Boek gemaal - publicaties* diverse (wet)teksten betreffende de belasting op het gemaal.

www.bdpoppen.nl

Nieuwsbrief 25 over De Liefde

Molenaar Bob Poppen heeft over de molen in Uithuizen de 25e nieuwsbrief gepubliceerd. Gefeliciteerd!

Zowel dit nummer, als de 24 voorgaande, zijn te lezen, of te downloaden op zijn webstek: www.bdpoppen.nl/nieuwsbrief.html

Nomen est omen

Zoals in elke gezellige kantoorgemeenschap zijn er in het Groninger Molen-/Museumhuis regelmatig aanleidingen om gebak te eten. Een van de bakkers met een goede reputatie heeft een in deze context wat ongelukkige naam, zag uw redacteur op de verpakking.

Dunne wind (zomerwind) vinden molenaars minder prettig omdat warme, vochtige lucht van een lagedrukgebied een kleiner soortelijk gewicht heeft en dus minder druk op de wieken geeft. Inderdaad: het tegendeel dikke wind kennen molenaars ook. Het verschil kan wel 25% bedragen. Onlangs zag uw redacteur een bestelbusje met de naam Dikkewind rijden...

Piet Dunnewind

Hoofdweg 142 - Tel.050-309 14 72

Sietske Bezema, *gone with the wind*

Na 30 jaar is Sietske gestopt met het laten draaien van 'haar' molen: De Onrust (92) te Oude Pekela. Ze was eerst als leerling en als gediplomeerd molenaar actief en daarna zo'n 20 jaar als instructeur. Leerlingen die mede door haar zijn opgeleid, houden nu zelf de molens draaiende.

Ze zal op De Onrust worden opgevolgd door de gediplomeerde molenaars: Dirk Meter (hij is na Sietske het langst op de molen) en Joop Noorlander, die sinds twee jaar gediplomeerd is.

Omdat De Onrust een officiële lesmolen is, volgen ook drie leerlingen bij ons de opleiding tot vrijwillig molenaar.

Sietske is altijd met heel veel vreugde 'mulderske' geweest; ze is nu *molenaar b.d.* – op Monumentendag 2010 heeft ze voor het laatst de blauwe wimpel binnengehaald!

Sch(r?)oeflichter

De fotograaf Hans Weerheym, heeft heel veel foto's gemaakt om molens en hun onderdelen te documenteren. De Stichting Molendocumentatie te Amsterdam heeft de mappen met deze foto's gedeeltelijk in bezit en gedeeltelijk in bruikleen. Bij de foto's heeft Hans Weerheym keurig vermeld wat hij waar fotografeerde. Zo maakte hij in molen de Zilvermeeuw in Onderdendam een foto van een *schroeflichter*, waarbij we onder *schroef* de vijzel moeten verstaan. Het probleem is, dat men bij de SMD geen idee heeft hoe deze schroeflichter gebruikt werd. Deze vraag werd gesteld op het molenprikbord (<http://molen.startpagina.nl/prikbord> - Gebruik de zoekfunctie met het woord *schroeflichter* om de berichtenreeks te vinden).

De naam is geen schrijffout; hij is echt zo gespeld. Anders zou men kunnen denken aan het Groningse *schoef*, bijvoorbeeld als schuif

in een lokaal peilregelingsstuwkje. Wellicht heeft een van onze lezers een oplossing voor deze puzzel.

De Hoop, Haren

Dinsdag 6 juli werd de gerestaureerde korenmolen in het centrum van Haren feestelijk opnieuw in werking gesteld. Ter gelegenheid daarvan werden een kunstwerk van Peter de Kan onthuld en een plaquette die eraan herinnert dat Cees van Ham de molen aan de stichting geschonken heeft. Bertus Pieters, oud molenaar op De Hoop, en Harmannus Noot, de nieuwe vrijwillige molenaar, lichtten officieel voor het eerst de vang.

Na de drukte was er de verstilling bij het oude lessenaartje, gemaakt van een stuk van een oude houten roede.

Beeldbank Groningen

Sinds anderhalf jaar is de website van de Beeldbank Groningen online. De bedoeling is, dat de deelnemers aan de beeldbank, onder andere de Groninger Archieven, diverse gemeenten en enkele musea, hun foto- en diacollectie gaan digitaliseren en in de beeldbank plaatsen. Op deze wijze wordt de collectie Groningen op het gebied van prentbriefkaarten en foto's voor het publiek zichtbaar - ook voor mensen die ver van de provincie wonen, maar er wel hun *roots* hebben, is de website interessant.

De beeldbank kent nog enkele kinderziektes en hij is nog verre van voltooid, maar er wordt aan gesleuteld.

Zo zijn onder andere de zoekfuncties nog niet helemaal perfect. In de toekomst kan een ieder, gezeten in een luie stoel door de collectie bladeren. Een molenliefhebber hoeft alleen de zoekterm molen in te tikken en hij of zij kan zien waar foto's met die label zich bevinden. Nu verloopt het zoeken vaak nog moeilijk en het scrollen van foto's is ook nog niet zoals het zou moeten.

Het Veenkoloniaal Museum te Veendam is één van de deelnemers aan de beeldbank en vrijwilligers zijn druk in de weer met de digitalisering van haar fotocollectie. Meer dan 25.000 foto's en zo'n 5000 dia's moeten worden gescand.

HET VERONDERSTELDE BEELD VAN ZUIDBROEK; FOTO MET HET VM-LOGO ZOALS HIJ IN DE BEELDBANK WAS OPGENOMEN
COLLECTIE: VEENKOLONIAAL MUSEUM, VEENDAM

Schrijver van regionaal historische boeken Rink Oosting is bezig met het scannen van de foto's van de gemeente Veendam en de voormalige gemeente Wildervank. In de toekomst zijn al deze foto's te zien op internet. De collectie van het Veenkoloniaal Museum omvat foto's van de gehele regio, inclusief foto's van de Drentse Veenkoloniën die later in de Beeldbank Drenthe zullen worden geplaatst. Landbouwfoto's, foto's van zee- en binnenschepen en alle aardappelzetmeel- en strokartonfabrieken maken deel uit van de omvangrijke collectie van het museum in Veendam, maar ook diverse molenfoto's. Het museum is al in 1939 begonnen met verzamelen van fotomateriaal en de collectie omvat daarom veel uniek materiaal.

Het is jammer dat men in het verleden niet altijd even zorgvuldig met de bijschriften is omgegaan. Een probleem waar alle beeldbankparticipanten tegenaan lopen. Helemaal perfect zal men het systeem nooit krijgen, maar de deelnemers streven naar verbetering. Het publiek kan zelfs een handje mee helpen. Er kan gereageerd worden op de reeds geplaatste foto's zodat bijschriften kunnen worden aangepast; zoals in onderstaand geval.

Het Veenkoloniaal Museum kreeg een welkom mailtje van molenliefhebber Eltje Ridder. Hij constateerde dat een foto van een molen die het museum als de molen van Briek te Zuidbroek in de fotocollectie had opgenomen absoluut niet de molen van Briek kon zijn. Ridder herkende de fotolocatie en meldde dat het Drieborg was. En Eltje Ridder had gelijk.

Toch was het frappant dat we juist deze foto's jaren geleden met een voor ons gevoel goede omschrijving, samen met heel oude meelzakken en een maalboek, van de familie Stukje uit Borger kregen. De schenkers waren er destijds van overtuigd dat het om Zuidbroek moest gaan omdat dáár de molen van Briek had gestaan. Dankzij de beeldbank en de reactie van Eltje Ridder is de foto toch nog bij de goede plaats gekomen. De molen was van de familie O. Possel en later van W. Oomkes; hij werd in 1821 gebouwd. De molen te Drieborg maalde voor de inwoners van de Kroon- en Stadpolder. In 1918 is de molen op afbraak verkocht.

Zelf ook nieuwsgierig wat er zoals in de beeldbank staat? Surf dan naar www.beeldbankgroningen.nl

DORPSBEELD VAN DRIEBORG
COLLECTIE: E. RIDDER, WOLTERSUM

IN MEMORIAM Albert Jan Raven

Op 12 juli overleed Albert Jan (Ab) Raven op de leeftijd van 86 jaar.

Waterbouwkundige Raven heeft zich het molenmakersvak eigen gemaakt bij het landelijk gerenommeerde bedrijf van Chris Bremer (nu molenmakerij Dunning) in Adorp. Na het opheffen van de provinciale Groninger Molencommissie is op instigatie van het provinciaal bestuur van Groningen de aanzet gegeven tot het oprichten van de Stichting De Groninger Molen. Voor deze stichting heeft hij zich verdienstelijk gemaakt voor de commissie molenbehoud algemeen. (later opgegaan in commissie voor advies en bijstand) Vanuit zijn werkzaamheden voor de SDGM maakte Ab ook deel uit van het Interprovinciaal Molen Overleg, een landelijke adviesgroep aangaande molentechnische zaken en reisde zo het hele land door. In 1987 tot 1988 voerde hij samen met Thijs de Jong directie namens de SDGM bij de restauratie van 'de Westerhorner' te Grijskerk, die na ongeveer 35 jaar weer op de wind kon draaien. Daarna leidde hij de restauratie van de poldermolen 'de Zuidwendinger' te Vierverlaten, die in 1990 maalvaardig werd opgeleverd aan Molenstichting Westerkwartier. Vanaf de oprichting in 1990 was Raven medebestuurder van Molenstichting Westerkwartier en belast met de specifieke taak en zorg voor het technisch functioneren van 7 poldermolens en 2 mulderwoningen. Het twintigjarige bestaan, dat op 24 april jl. feestelijk werd herdacht, heeft hij gelukkig mee mogen maken. Wij zullen zijn aanstekelijke lach en oprechte interesse missen!

IN MEMORIAM Martinus Hazekamp

Op 9 juli overleed Martinus (Tinus) Hazekamp op de leeftijd van 86 jaar.

Hoewel bekend als eigenaar, samen met zijn vrouw Eke, van het bekende huiskamercafé bij de brug in Westerwijtwerd, die daar is gevestigd sinds 1880, was Hazekamp tot 1986 ook molenaar op de plaatselijke koren- en pelmolen Zeldenrust (1845), die hij in de jaren vijftig van zijn vader had overgenomen. Toen Tinus in de Tweede Wereldoorlog als 18-jarige moest werken in Duitsland dook hij onder in de molen waar hij wel eens een nacht doorbracht boven in de kap. De huidige molenaar, Arnold Bosch, woonachtig in de molenaarswoning, kwam Tinus vaak tegen bij de molen en hielp hem wel met schoonmaken en kleine reparaties. Zo werd zijn interesse voor de molen gewekt. De molen, die jarenlang in erbarmelijke staat verkeerde, werd uiteindelijk door Hazekamp verkocht aan de Stichting Molen Zeldenrust, opgericht ten bate van de restauratie van de molen. De molen, sinds 2007 eigendom van de Stichting Het Groninger Landschap, gaat het weer voor de wind en is een lust voor het oog in Westerwijtwerd.

Over de foto op het achterblad

Het rechter graf is van **Hendericus Geuchiens Tillema**, die op 12-7-1857 in Mensingeweer, op 26 jarige leeftijd overleed.

De tekst van het graf naast hem is onleesbaar, maar het is hoogstwaarschijnlijk van zijn vader **Geuchien Ennes Tillema**, overleden op 4-3-1855 in Ulrum. Geuchien was eigenaar van de standerdmolen te Ulrum en verkreeg het alleenrecht op het malen van graan, volgens de Wet op het Gemaal van 1822, in het molenressort het dorp Ulrum en Vierhuizen.

Het graf daarnaast is van Hendericus zijn moeder en dus de vrouw van Geuchien, namelijk **Geertje Jans Kamphoff**. Geertje is overleden op 8-9-1849 in Ulrum, 55 jaar oud.

Alhoewel het niet in de akte wordt vermeld, is het zeer aannemelijk dat zoon Hendericus als molenaar werkzaam was op de molen van zijn ouders. Dat verklaart

meteen waarom ook zijn graf is voorzien van de identieke molenafbeelding.

De oudste zoon van het echtpaar Tillema-Kamphoff, namelijk **Enne Pieters Tillema** (hij was van 1857 tot 1865 eigenaar van de koren- en pelmolen 'Hollands Welvaart' te Mensingeweer) trouwde met **Grietje Diephuis**. Hun dochter **Geertruida** is overleden op 24-9-1857 in Mensingeweer, slechts 8 maanden oud. Haar grafsteen met molenwiekenafbeelding is aanwezig op het kerkhof te Mensingeweer. In een eerdere Zelfzwichter (2008/4) staat daarover een artikel van de hand van H. Noot.

Onder de titel 'Het graf van de molenaarsdochter Geertruid Tillema te Mensingeweer' heeft Bob Poppen een artikel geschreven, voorzien van genealogische gegevens, dat te vinden is (genealogische pagina over de Groninger molenaars).

AGENDA

Veel agendapunten zijn uitgebreider beschreven in de rubriek *Ander molennieuws*. Raadpleeg voor de meest recente gegevens de **agenda** op de startpagina van de webstek van Het Groninger Molenhuis: www.groningermolenhuis.nl
Openingstijden van de molens staan, voor zover ze bekend zijn, vermeld op de webstek in de rubriek GRONINGER MOLENS; klik bij de gezochte molen op de link Meer Informatie.

16 oktober	Pelinstructie in de molens Edens en Dijkstra (zie <i>Ander molennieuws</i> in 2010/2)
maandag 18 oktober	Ledenvergadering Gilde van Vrijwillige Molenaars, afd. Groningen Sociëteit De Witte Zwaan, Damsterdiep 315, Groningen
23 oktober	De Vestingmolen (126a) te Bourtange [73] is open
23 oktober	Excursiedag van de Vrienden van het Groninger Molenhuis Thema: "Land en water" in het Oldambt (zie bijlage), in samenhang met de Week van de geschiedenis (16-24 oktober).
30 oktober	De Noordermolen (82) te Noordbroek [52] is open (13:00-16:00)
30 oktober	Avondmalen (18:00-22:00) op korenmolen Wilhelmina met de beroemde pannenkoeken en muziek!
ma 15 november	Kopijsluiting voor de Zelfzwichter 2010/4
woe 15 december	Vergadering instructeurs van het GvVM, afdeling Groningen
2011	
ma 7 februari	Kopijsluiting voor de Zelfzwichter 2011/1

Correcties / Aanvullingen / Commentaar

In de rubriek Molenonderhoud van nummer 2010/1 staat dat bij molen De Zwaluw zich drie mensen hebben aangemeld voor de molenaarsopleiding. Uw redacteur meent (meende) dit ergens in het Molenhuis te hebben gehoord. Omdat zich iemand bij dit groepje wilde aansluiten naar aanleiding van het bericht, wil men in Zuurdijk graag meer weten over het nog mysterieuze drietal. Helaas hebben we er niets meer over kunnen terugvinden...

Op de kleine begraafplaats Snakkeburen te
Ulrum liggen drie zerken van de molenaarsfamilie
Tillema met een identieke molenafbeelding.